

Skogens förvandling i nordvästra delen av Ljusdal under de senaste 50 åren

Bert Andersson

Det skogsland som här ska beskrivas är ca 2 kvadratmil stort (= 20000 ha). Det ligger NV om Ljusdals tätort, mellan Ljusnan och Hennan, och sträcker sig upp emot gränsen till Ytterhogdal. Det ligger huvudsakligen inom Ljusdals församling. Även på den tiden då skogarna var befolkade var det långt mellan husen. Fäbodarna var få och glest utspridda. I början av 1950-talet fanns endast en bilväg i området. Den gick från Letsbo över Oppli, Lövingen och Ytterdal fram till Finneby.

Skogen tillhörde från början ett stort antal byar där de olika gårdarna hade gemensam brukningsrätt. År 1865 var avvittringen, d.v.s. skogarnas fördelning på skilda hemman slutförd i Gävleborgs län. Samtidigt expanderade sågverksindustrin kraftigt med god lönsamhet. Skogen hade fått ekonomiskt värde och många bönder frestades att sälja skogen till olika bolag, som sedermera genom hopslagningar och markbyten utvecklades till bl.a. Korsnäs AB och Stora Enso. Andelen mark som bolagen inte lyckades förvärva och som fortfarande är bondskog är i storleksordningen 20 %.

Egna erfarenheter

Jag är född i slutet av 1940-talet och växte upp på Lövingen som enda barnet, 5 km från närmaste granne. Eftersom hemmet var omgivet av skog och jag saknade grannar blev naturen min lekplats, djur och växter mina lekkamrater. Man kan säga att naturintresset kom med modersmjölken. Eftersom naturen var mitt stora intresse och vi bodde i skogen har jag klara minnen redan från tidiga barnår, d.v.s. under 1950-talet, av hur den omgivande skogen och landskapet såg ut. Jag var också väl förtrogen med dåtidens skogsbruk eftersom min far var skogsarbetare och jag tillbringade många dagar med honom på arbetsplatsen.

Ända fram till mitten av 1960-talet fanns gammal tallskog *Pinus sylvestris* ända inpå stugknuten. Jag minns hur fascinerad jag var när vi under tidiga vårmornar och sena kvällar från stugtrappan hörde tjäderna spela i den här skogen ner mot myren. Som barn hade jag naturligtvis ingen uppfattning om trädens ålder men minns tydligt de platta kronorna, spegelbarken, och att de var mycket grova. I efterhand kan jag uppskatta åldern till 250 till 300 år. Den aktuella skogen avverkades i mitten av 1960-talet vilket ledde till att även tjäderna försvann. Idag år 2005 är tjäderstammen en ynka spillra av vad den var för 40-50 år sedan. Jag kan lätt räkna till ett tiotal borthuggna spelplatser på några få kilometers radie runt Lövingen.

Under min tid som skogsarbetare i Ljusdalstrakten arbetade jag för Marma-Långrör, sedermera Korsnäs, samt Bergvik-Ala, sedermera Stora. Båda bolagen hade den strategin att allt inom en avverkningstrakt skulle sågas omkull. Det spelade ingen roll om det var metergrova talltorrakar, gröna av varglav *Letharia vulpina*, grovaspar *Populus tremula* fulla av bohål, eller gammelsälgar *Salix caprea* med dofttickor *Haploporus odoratus* och lunglav *Lobaria pulmonaria*. När vi ifrågasatte meningen med det hela blev vi ombedda att hålla käften eller sluta.

Generellt fanns gott om skogar med höga naturvärden i den här regionen fram till mitten av 1960-talet. Visserligen fanns spår efter dimensionsavverkning på många håll och blädningshyggen här och var, men skogen hade ändå helt annan struktur och utseende än i dag. Det fanns inga stora kalhyggen. Det fanns stora väglösa områden. I vissa skogar kunde man gå en mil utan att träffa på en bilväg. I stället för skogsbilvägar fanns här ett omfattande

system av vältrampade stigar mellan skogsbyarna, till fåbodarna och till alla fiskevatten. En stor del av träden var grova och gamla. Torrakar och lågor fanns i stort sett överallt, hålträd och högstubbar likaså. Inslaget av lövskog var påfallande, lövbrännor skapade av skogsbränder var ett vanligt inslag i landskapsbilden. Man kunde dricka allt rörligt vatten i skogen.

Från min barndom till idag har skogslandskapet bytt utseende och innehåll till oigenkännlighet. När det högmekaniserade skogsbruket slog igenom med full kraft, i kombination med utbyggnaden av skogsbilvägnätet, försvann urskogsresterna och de större sammanhängande naturskogarna snabbt. Eftersom begreppen naturvård och naturhänsyn överhuvudtaget inte existerade i skogsbrukets värld var det storskalig brutal massaker på biologiska värden. Kalhyggen togs upp. Bergssidor renrakades. Myrar och sumpskogar dikades systematiskt. Meterdjupa traktorspår massakrerade marktäcket och lade ett kvävande dödligt lager med slam över bäckarnas grusbotten. Naturen förpestades av olja från maskiner eller allsköns giftiga bekämpningsmedel.

Urgamla skogar

Oavsett var man befann sig i skogslandskapet under min uppväxt fanns det gott om de naturvärden som idag är en akut bristvara. Några områden som jag särskilt vill lyfta fram är följande.

Flisberget

Väster om nuvarande reservat var berget grått av grov urgammal skog med stor andel torrakar i talldominerade delar. Vissa partier var nästan omöjliga att gå igenom på grund av alla lågor. Skogen, som sannolikt avverkades under 1970-talet, var praktiskt taget urskog och hade långt högre naturvärden än nuvarande reservat.

Blitjärn-Gussjöhöjderna

Här fanns ett stort område med gammal, lång och grov granskog *Picea abies* draperad av hänglavar. Den hade bitvis ett betydande inslag av asp och sälg. Marken var extremt bördig för våra förhållanden med ormbunksskog, torta *Cicerbita alpina*, trolldruva *Actaea spicata* och till och med stormhatt *Aconitum lycoctonum* ssp. *septentrionale*, som jag inte har lyckats återfinna efter avverkningen. Det fanns mycket rikligt med död ved i alla nedbrytningsfaser. Nu finns bara en liten ynka rest att beskåda utmed en mindre bäck vid slutet av Blitjärnsvägen, för den som vill se artrik granskog.

Kronstugan

Ett stort urskogslikt område som idag är avverkat till 99%. Den sista procenten spardes av kyrkan efter krig med naturvärden under 1990-talet. Här fanns dels grov granskog med stort inslag av asp och sälg, dels ett område med gammal tallskog som bitvis var både längre och grövre än i Ensjölokarna. Fortfarande kan man uppleva lite av områdets tidigare naturkvaliteter i det lilla som sparats, framförallt i det talldominerade partiet.

Från Prästskogen till byn Stömmaren

Här fanns ett jättelikt mosaikartat skogslandskap som till betydande delar var föga påverkat av tidigare skogsbruk p.g.a. långa avstånd till flottleder och järnväg. Det som starkast etsat sig fast i minnet var de gamla brandpräglade tallskogarna. Visserligen fanns en del stubbar från dimensionsavverkning men tallskogen var ändå i vissa partier att närmast betrakta som urskog, som t.ex. vid Höjdtjärnarna och Prästskogshöjden.

Det mest fascinerande var nog alla torrakar och lågor av enorma dimensioner. Ingenstans har jag sett så rikligt med talltorrakar som här, vissa partier var alldeles gråa. Många av torrakarna hade gamla ristningar med årtal, händelser och namn. Vid skogsarbete omkring 1965 mätte jag och Per Rådlund en tallåga nordväst om Stortjärn till 140 cm diameter i brösthöjd. I närheten av tjärnar och myrar var torrakarna ofta alldeles gröna av varglav. Här fanns heller ingen brist på bostäder för hålbyggare eftersom torrakarna och en del gamla tallar var veritabla höghus.

Vid Ljusdals hembygdsgård finns en sevärd och upplysande torrake upplagd på kälkar från det här området, närmare bestämt från Ämbarhålstjärnen norr om Nyskogen. Den ter sig nog tämligen grov för dagens människor men många torrakar var mycket grövre. Jag kan ännu visa på några gamla lågor som är betydligt grövre. Strax öster om Ämbarhålstjärnen på Sveaskogs marker finns fortfarande en liten sevärd rest av den tidigare rikedomerna på torrakar. Ett liknande område finns mellan Stora Håversjön och Långtjärn.

Vart tog nu alla dessa torrakar och lågor vägen, kan man fråga sig? En del av de grövsta och friskaste torrakarna pryder säkerligen bolagsadelns direktionsrum, kontor m.m. i en eller annan form, som golv, väggar, bord, barer, talarstolar, portaler osv. En del har säkert också använts som timmer i exklusiva stugor. En stor del kördes naturligtvis sönder vid avverkningarna eller brann upp vid hyggesbränning. Andra torrakar har slutat som hemved eller bräsa åt frusna jägare och fiskare. Idag finns bara fragment kvar och det sker heller inget nyskapande. Tallkontinuiteten är bruten och det tar minst 500 år att få den igen.

Lövbrännor

I det ovan beskrivna området fanns också minst tre lövbrännor. En mindre bränna i sent stadium låg sydväst om prästskogen. Där fanns gott om grov asp, björk *Betula* sp. och sälg tillsammans med enstaka jättetallar och yngre gran. Den avverkades troligen under 1970-talet.

Mörtberget/Källsvedsberget

Här fanns också en mycket fin lövbränna men jag minns inte riktigt hur stor den var. Jag minns dock att det fanns kopiöst med grov asp i området. Under en älgjakt på 1960-talet, när avverkningarna stod stilla, skickades jag hit att hugga vägruskor av smågranarna som växte under asparna. Området avverkades troligen så sent som under 1980-talet.

Stortjärn/Svarttjärn förbi Håversjöarna ner mot Skålvall

År 1933 härjade här en stor skogsbrand. Grovt uppskattat omfattade branden nog 600-1000 ha. Här uppstod en fantastisk lövbränna som i vissa partier har varit mycket artrik. Bl.a. fanns stora fält med olika orkideer. Ett sådant område fanns t.ex. i den sydvända branden direkt norr om Bengtatjärnarna. Min nu 92-åriga mor berättar att det på de magrare markerna fanns så mycket mofil (mosippa *Pulsatilla vernalis*) att man hade kunnat slå med lie och kratta ihop stora högar. Idag är allt löv avverkat och barrskogen har slagit ut blomsterprakten och fågellivet i området. Lyckligtvis finns ett parti bevarat som reservat kring Knippen norr om Skålvall där man fortfarande kan njuta av blomsterprakten och fågelsången under försommaren.

Det finns två orsaker till att så mycket gammal naturskog har funnits kvar i min hemtrakt ända till relativt sen tid. Det var långt till flottleder, vilket begränsade uttaget av timmer. Det var långt till järnväg och kolbryggor, vilket blev räddningen för stora mängder torrakar, grovt löv, samt barrskog med tekniska skavanker som annars skulle ha kolats upp.

Ingen naturvård

Under 1960-1980-talen existerade överhuvudtaget ingen naturvård i den här regionen vilket syns tydligt på dåtidens mastodonthyggen. Trots att vi ifrågasatte, bönade och bad att man skulle spara torrakar, hålträd, urskogsrester m.m. talade vi för döva öron. Det var först vid mitten av 1990-talet som skogsbruket genom viss lagstiftning och opinionstryck kände sig tvingat till åtminstone en ansats till naturvård.

Oftast fanns dock ingen funktionell tanke med det som sparades. Dessutom sattes fula knep i system för att spoliera redan tagen hänsyn eftersom man ansåg att hänsynen skulle inkräkta på den kommande skogens utveckling. Ett sådant knep var att med markberedaren köra så nära sparade träd att rötterna förstördes och träden föll av minsta lilla vindpust. Nära Kamptjärn norr om Ytterdal finns ett praktexempel på detta där det kördes omkull ett stort antal grova sälgar med markberedaren. Jag har sett samma strategi såväl i Dalarna som i Jämtland och Härjedalen.

Ibland tog man vetenskapliga försök som förevändning att komma undan pinsamma situationer - eller slippa åtgärda begångna övergrepp. Kamptjärnsbäcken öster om Ytterdal massakrerades och fisken dog när bolaget nyttjade bäcken som utkörningsväg för virke. När man insåg att händelsen var känd skyndade man sig att lägga ut gödslingsförsök i området för att slippa åtgärda körskadorna. Bolaget hävdade genom den ansvarige forskaren att försöken skulle spolieras om bäckens körskador åtgärdades. ”Om den ålagda rättningen av bäcken utförs innan undersökningen är klar blir flera tiotusentals kronor bortkastade och dessutom går naturvården miste om mycket väsentlig kunskap”. Sent omsider åtgärdades skadorna nödtorftigt p.g.a. skogsvårdsstyrelsens påtryckningar.

Omkring 1965, i närheten av Blitjärn öster om Örasjön, var jag med om att under protest avverka några hundra stycken upp emot metergrova mycket gamla tallar. Det var inget renodlat tallbestånd. Tallarna stod ensamma eller i grupper med yngre gran växande under sig. De hade sannolikt lämnats vid dimensionsavverkningen på grund av kvalitetsbrister. Det fanns flera meter långa brandljud på stammarna. Dessutom var de rejält rötade och fulla av bohål. Tallarna sågades upp i 3-meters massavedslängder eftersom de inte dög till timmer. Jag vet inte vad man använde virket till - kanske som ved - eldningsflisen var knappast uppfunnen. Det fanns i vart fall inga maskiner vid industrin som kunde hantera dessa jättedimensioner.

Vi var flera skogsarbetare som ville att tallarna skulle få stå kvar av olika skäl. Dels insåg vi redan på den tiden att träden var unika. Dels påverkade dessa grovkvistiga jätteträd ackordet och därmed förtjänsten mycket negativt. Bolagets motivering för att fälla dessa tallar var att de skapade brunnar i granbeståndet. Det var ett direkt enfaldigt påstående, eftersom det uppstod mindre hyggen för varje tall som dråsade i backen. De grova långa grenarna drog med sig massor av yngre träd i fallet.

Det var inte bara dessa jättetallar som hade brandljud (brandlyror). Sådana var vanliga i skogarna under min uppväxt. Uppenbarligen hade näst intill alla tallmarker brunnit. Lyrorna var hindersamma i skogsarbetet. Det var order på att torrved och rester av kol skulle rensas ur lyrorna. Det utfördes i regel med yxa. Det fanns en speciell kolumn för lyror på blanketten som lämnades till skogsvaktaren som underlag för lönen. Lyrrensningen var så tidskrävande och betalades så dåligt att det var ren förlust för skogsarbetaren. Jag hade en egen liten yxa som jag rensade lyror med när jag som liten grabb följde min far i skogsarbetet. Det här kan tyckas vara kuriosa, men det beskriver faktiskt att skogslandskapet fortfarande hade kvar mycket av den naturliga strukturen. Idag kan man gå hela dagar utan att hitta brandljud.

Flera slagord cirkulerar nuförtiden inom skogsnäringen. Två av dem är: ”Vi har aldrig haft så mycket skog som nu” och ”All skog har sedan urminnes tid brukats”. Min egen erfarenhet från de senaste 50 åren visar att dessa påståenden är grovt felaktiga. Mina hemtrakter är inte unika. De är inte fjällnära. De ligger inte extremt otillgängligt. De är ganska representativa för Norrlands inland. Skövlingen är en sentida företeelse som vi nu ser sista fasen av. De äldre av dem som i dag beordrar avverkning av de sista resterna av naturskog har själva minnen av det slag jag här har återgivit.

Kommentarer

23 maj 2005

Detta är precis likt det jag upplevt i Risveden, Västergötland. Ett skogsområde på också 20000 ha. Artinnehållet skiljer sig en del, men annars på pricken! Tack för detta!

Hälsningar

Leif Danielson, Ale

23 maj 2005

Beskrivningen om skogens förvandling i Ljusdals Kommun är inget undantag. Bert beskriver på ett mycket informativt sätt hur det kortsiktiga skövlande kalhyggesbruket fungerar. Styrt av okunskap och maktbegär. Dessutom sker utarmningen i onödan, kalhyggesmetoden ger även dålig långsiktig ekonomi. Tyvärr fortsätter dessa skogsbruksmetoder just nu och naturvården får smulorna.

Hoppas att enmansutredaren Maggie Mikaelsson i märgen kan känna behovet av

en radikal förändring, det är bra med skydd men det räcker inte.

Vore bra om Maggie läste Berts erfarenhet.

Fortsatta kämpatag från Carl-Gustaf MJV:S skogsutskott

23 maj 2005

Uppsatsen är alldeles lysande och kan med fördel läggas till de klassiska beskrivningarna av hur dramatiskt vårt landskap omvandlats på mycket kort tid. Endast vi som växt upp på landsbygden, - kan ta till oss och förstå omfattningen. Iakttagelse om skogsbrukets påverkan av vattenbiotoper är ytterst intressant. Temat i detta manus är så bra att det kan nyttjas till ett bildreportage i t. ex. Svensk Natur eller liknande. Eller rent av som grund och tema till en bok.

Tack!

Med vänlig hälsning

Uno Björkman

28 maj 2005

Varför inte höra med Sveriges Natur om de vill publicera texten. Den är väldigt bra.

Björn Möllersten